

TACEDDİN OĞULLARI

MEVLÛD OĞUZ

Ortazaman Tarihi Dr. Öğrencisi

Anadolu Selçuklu devletinin yıkılmasından sonraki bu kıtanın tarihî seyrini iyice anlayabilmek, Osmanlı fütuhatının neden çarçabuk gelişemediğini izah edebilmek için beylikler devrinin her bakımdan ele alınıp tam manasiyle malzemenin müsaadesi nisbetinde araştırılması gerekmektedir.

Üzerinde oturduğumuz bu memleket tarihinin teferruatına varıncaya kadar tetkikten geçirilmesi, bu kıta üzerinde meydana gelen en küçük bir hadisenin dahi küçümsenmemesi icabetmektedir, Anadolu'nun birlikten mahrum olduğu bu devirde, türlü vesilelerle 1071 Malazgirt muharebesinden evvel ve sonra burayı yurt edinen, kelimenin tam manasiyle Türkleştiren muhtelif Türk boy beylerinin idaresinde müstakil olarak tarih sahnesine çıktıklarını görmekteyiz. Bunları böyle bir cüretkârane harekete sevkeden âmillerin neler olduğu üzerinde durmadan siyasî faaliyetlerinin bağımsız birer devlet olabilmek çarelerini aradığını söyleyebiliriz. Bu gayelerini tahakkuk ettirmek için muhtelif zamanlarda, muhtelif vesilelerle yabancı devletlerle aynı soydan ve aynı dinden olan ırkdaşlarına karşı ittifak etmekten çekinmiyorlardı.

Şimdiye kadar beylikler hakkında birçok kıymetli yazılar yazılmıştır. Fakat bu yazılarda nazarı dikkatimizi çeken bir nokta varsa o da malûm olanlar üzerinde durulmuş olduğu ve birçok müstakil beylerin o devir tarihindeki rollerinden bahsedilmediğidir. Beylik olarak kabul ettiğimiz devlet ve devletçikler yanında bir vilâyet ve buna tabi köylerde icrayı faaliyet eden ve henüz bu güne kadar ilim âlemine lâyıkı veçhile tanıtılmamış olan bu beylerin ve bilhassa hanedan kuranların o devir tarihindeki rolünü tebarüz ettirmek, Anadolu tarihi ve nihayet Osmanlı tarihinin ilk devirlerinin aydınlatılmasına yardım eder.

Moğol istilâsından sonra mevcut devlet nüfuzunun zayıflaması üzerine Anadolu'da bulunan ve bu istilâ Asya'dan garba doğru gelişirken önceki yurtlarını terkederek yakın şarka ve bilhassa Anadolu'ya gelen Türk aşiretleri arasında bir hareketin başladığını, 1335 te İlhanlı hâkimiyetinin yıkılmasından sonra bu hareketin kuvvetlendiğini ve müstakilleştiğini görmekteyiz. Önceleri aralarında muhafaza ettikleri aşiret teşkilâtlarını bundan böyle varisi oldukları Selçuklu teşkilâtının ve nisbeten İlhanlı teşkilâtının tesiri altında kalarak teşkilâtlandıklarını ve devletleşmek gibi muazzam bir işe teşebbüs ettiklerini, nihayet muvaffak olduklarını görüyoruz.

Şimdi bunları bir tarafa bırakarak bazı meselelere dokunduktan sonra tetkik edeceğimiz mevzua geçeceğiz. Anadolu'da Selçuklular tarafından uçlara yerleştirilen Türk aşiretleri, reisleri idaresinde hıristiyanlarla daimi bir mücadele halinde idiler. Bu mücadelenin iki cephe halinde olduğu bilinmektedir. Bunlardan birisi garpte Bizanslılara karşı, diğeri kuzey Anadolu'da Pontus'a karşıdır. Birinci cepheyi tetkik etmek için ve aynı zamanda Osmanlılar bu cephede rol oynadıklarından şimdiye kadar mevcut malûmata nazaran üzerinde durulmuştur. İkinci cephe hakkında bu güne kadar tetkik edilmiş olarak karşımıza çıkan bir eserle maalesef karşılaşmıyoruz. Halbuki bu cephe hakkında elimizde az da olsa kıymetli malzeme mevcuttur. İster Rumlarla ve ister Gürcülerle olsun *Kitab-ı Dede Korkutun* birçok hikâyeleri kuzeydoğu Anadolu'da çarpışan ve din uğrunda kan akıtan gazilerin masal olmuş tarihlerini ihtiva etmektedir. Bu kitaptaki tarihî vakaları mümkün olduğu nisbette zaman ve mekân göstererek işlemek edebiyatçılardan ziyade tarihçileri alâkadar etmektedir. Çünkü bu kitaptaki hikâyeler Türk âdet ve ananesini, nihayet islâmiyete girmiş bulunan şamanizm dininin birçok unsurlarını ihtiva etmektedir. Diğer taraftan bu ikinci cephe hakkında Trabzon sarayında bizzat yaşamış, günü gününe vakaları tesbit eden Vakayiname müelliflerinin bıraktıkları eserler bize açıkça gösteriyor ki bu cephe boyuna yerleşmiş olan Türkmenler Pontus Rumlariyle daimî bir mücadele halindedirler. Bu mücadelenin mahiyeti malûm olduğundan bunlar üzerinde durmadan mücadeleyi yapan Türkmenlerin vaziyetini ve aynı zamanda diğer beyliklerle olan münasebetlerini yakından incelemek için bu bölgede beylik kuran Türkmen beylerini teker teker ele alıp tetkik etmek yerinde olur.

Mezuniyet tezimi yaparken XIV. asır Anadolu'sunun en ehemmiyetli bir kaynağı olan *Bezm-ü Rezm* üzerinde oldukça durmuştum. Bu kitapta Anadolu'nun o zamanki durumu hakkında siyasî ve içtimaî o kadar meseleler vardır ki bunları yakın bir zamanda ele alıp işlemeye başlayacağımızı şimdiden haber verebiliriz. Tezimin mevzuu olan Kadı Burhaneddin ile durmadan çarpışan ve diğer taraftan Pontus aleyhine arazilerini genişletmek emelini güden bu beyler içinde Taceddin oğulları diyebileceğimiz beylikten başlayacağız. Bu sülaleye beylik demek yerinde olacaktır. Fakat nedense tarih literatüründe bunlara ait ne bir tetkike ve ne de bir esere tesadüf edebiliyoruz. Belki de bu teşebbüse meselenin zorluğundan dolayı girişmekten çekinilmiştir. Son zamanlarda Samsun Halkevi tarafından *Canik Beyleri* adı altında bir eser yayınlanmış ise de, burada Taceddin ve oğulları hakkında irtibatsız malûmat verilmekten başka bir iş yapılmamıştır. Umumî ve kısa bir malûmat almak isteyenlere bir müracaat kitabı mahiyetindedir. Mevzuumuza girmeden önce bu beyliğin ve umumiyetle Anadolu'nun bu bölgesinin İlhanlılar'ın son zamanlarındaki idaresine bir nazar atmak faydalı olur.

1243 ten sonra İlhanlılar'ın Anadolu üzerindeki idare tarzları

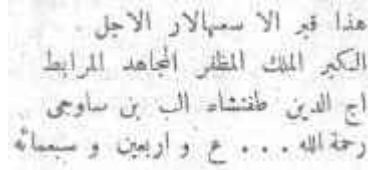
başlangıçtan sona doğru birtakın değişmelere maruz kalmıştır. İlhanlılar tarafından gönderilen son Anadolu valisi, menşei Uygur Türklerinden olan Ertana Bey idi¹. Ertana'nın, İlhanlılar'ın tarih sahnesinden çekilmeleri üzerine müstakil bir beylik kurmaya temayül ettiğini ve nihayet buna muvaffak olduğunu halefleri zamanında beyliğin inkıraza doğru sürüklendiğini ve sonra Kadı Burhaneddin'in kadılıktan siyasî hayata atılarak ismi geçen bu beyliği kendine maletliğini mezuniyet tezimizde tetkik etmiştik. Görmüştük ki: Ertana beyliği ta Samsun'a kadar uzanmakta, Amasya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niksar ve Ankara'yı bile içine alan oldukça büyük bir beylik idi. Kadı Burhaneddin idareyi ele alına vilâyetlerde bulunan nüfuzlu beyler bağımsız olarak faaliyete geçtiler.

Taceddin oğullarının müstakil bir harekete başlaması Ertana'nın hâkimiyete başlamasından epeyce evveldir. Bunun böyle olması nazarı dikkatimizi çekmektedir. Çünkü bu devirde Anadolu'da İlhanlı hâkimiyeti yıkılmamıştı. Fakat Anadolu tam manasiyle bir hercümerç içinde idi. Başlangıçta Taceddin'in babası Ertana'ya muhalif durumda idi. Taceddin'in büyük babalarına ait malûmatımız o kadar uzaklara çıkamıyor; *Bez̄m-ü Rezm'de* ve bununla muasır Anadolu sahasında yazılan tarih kitaplarında hiçbir kayda tesadüf edemiyoruz. Bu böyle olmakla beraber Mısır kaynaklarından bilhassa Beylikler devrine ait verdiği malûmat çok kıymetli olan Şahabeddin El-Ömeri'nin *Mesalik-ül-Ebsar* adlı eserinde şu malûmata tesadüf etmekteyiz: Bu eserde Doğancık Bey olarak geçen Taceddin, Doğancık Bey'in, Taceddin'in babası olduğunu ileride bir mezar kitabesine dayanarak isbata çalışacağız. Doğancık Bey'in idaresi altında bulundurduğu arazinin kuzey batı hududunun Kastamonu emiri Süleyman Şah'ın hududuna kadar uzandığına ve Anadolu'da nüfuzlu, şöhretli aynı zamanda hatırı sayılır ümeradan olduğu da ilâve edildiğine göre², yabana atılamaz bir bey olduğu söylenebilir. Doğancık Bey'in Süleyman Şah'la muasır olarak gösterilmesi 1309 tarilerinde Doğancık Bey'in hayatta olup müstakil bir araziye sahip olduğuna bir delil teşkil etmektedir. Diğer taraftan dört ciltlik bir *Amasya tarihi* yazmış olan Hüseyin Hüsameddin Bey'in eserinde neşrettiği mezar kitabelerini zikretmeden önce bu eserin kontrol imkanını vermeyişi okuyanları haklı olarak şüpheye sevkettiğini söyleyebiliriz. Hüseyin Hüsameddin Bey, Emir Doğancık'ın şeceresini 655 (1257) tarihli vakfiyesine nazaran hakkında hiçbir malûmata sahip olamadığımız ve Selçuklularla akrabalığının olup olmadığını bilmediğimiz Kemahlı Ebubekir adında bir kimseye kadar çıkmaktadır³.

¹ Ertana kelimesinin muhtelif şekilde okunuşları ve yazılışları için bak. I. Hakkı Uzunçarşılı, Sivas şehri, s. 62.

² Al-Umari : Bericht über Anatolien in seinem Werke Masalih al-Absar fi mamalik el-absar. Leipzig, 1929, s. 31, 39. Franz Taeschner (neşri). Doğancık'ın memleketini müstakil olarak almakta ve hudutlarını dahi çizmektedir.

Hüseyin Hüsametdin Bey Niksar kadısı iken Niksar'ın Danişmend Gazi türbesine giden yolun üzerinde yekdiğerine muarız yan yana bulunan iki türbeyi tetkik edip cephesi şimale nazır olan türbenin içini tethir edip topraklarını kazdırdıktan sonra, bir mezar kitabesinin çok karışık manzarasıyla karşılaşmıştır. Bu kitabe toprağın altında uzun bir müddet kalmış olduğundan yazılı olduğu bile belirsiz bir hale gelmiştir. Nihayet kiremit parçaları sürülerek yazılı bir kitabe olduğu meydana çıkmıştır⁴. Bu kitabenin birçok yerlerinin silinmiş olması bizi müşkülâta sevketmektedir. Fakat ne de olsa okunan yerleri bize kitabenin sahibi hakkında oldukça malûmat vermektedir. Kitabe her ne kadar Amasya tarihinde neşredilmiş ise de kolaylıkla incelemek için aşağıya olduğu gibi dercediyorum.

Yukarıda görüldüğü veçhile **اج** kelimesi ya **تاج** veya **ميراج** olabilir. Kanaatımızca **تاج الدين** olması daha kuvvetlidir. Fakat ister Taceddin ve ister Seraceddin olsun bu gibi kelimeler birer lâkap olduğu için ehemmiyetli değildir. Geriye kalan Doğanşah bizim *Mesalik ül-Ebsar'daki* Doğancık Bey'in aynıdır. Yalnız bir tasgir edatı olan "cik,, kelimesi getirilmiştir⁵. Diğer taraftan **رحمة الله** dan sonraki düşmüş kısmın sonunda **ع** olduğu için arapçada birden ona kadar olan rakamların yalnız **سبع** gibi kelimelerin sonuna **ع** geldiğine göre Doğanşah'ın ölüm tarihi ya 747 veya 749 hicri senesine tekabül etmesi çok doğrudur. Kitabede bunu sarih olarak görmekteyiz. Doğancık Bey'in babaları hakkındaki malûmatımız onların isimlerine münhasır kalmaktadır. Yalnız Eubekir el-Kemahî'nin torunu Nureddin Alparslan'ın şeyh olması ve aynı zamanda bunun oğlunun el-Rifaî zade Alâaddin Savcı diye anılması, Nureddin Alparslan'ın bir rifaî şeyhi olduğu kanaatini vermektedir.

Şimdi bunları bir tarafa bırakarak, Taceddin Doğanşah'a ait bildiğimiz malûmatı sıralıyalım: Doğanşah, Emîr Timurtaş oğlu Şeyh Hasan'ın nüfuzunu iade ile Kürt ve Taşan beyleri ve Gazi Çelebi ta-

³ Hüseyin Hüsameddin Bey'in kitabında gösterdiği bu 655 tarihli vakfiyenin nerede ve kimin elinde olduğuna ait malûmat vermemektedir. Şayet bu vakfiyenin yerini bilseydik muhakkak ki tarihimize ait yeni malzeme bulabilirdik. Henüz meçhul olan bu bölge tarihini bir parça olsun aydınlatabilirdik.

⁴ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya tarihi*, c. III, s. 30.

⁵ Hüseyin Hüsameddin Bey, Doğanşah'ın torunu Emir Bahaeddin'in kendi el yazısıyla ceddinin Taceddin Doğanşah olarak bir kitabenin sonuna kaydetmiş olduğunu söylüyorsa da, bu kitabenin nerede ve kime ait olduğunu kaybetmiyor. *Amasya tarihi*, c. III, s. 29.

raftarlarını firara mecbur etti. Bu malumattan anlaşıldığına nazaran Doğanşah yahut Doğançık Bey Anadolu'da İlhanlı hâkimiyeti yıkılırken oldukça bir nüfuz sahibi idi. Şeyh Hasan tarafını tutması başlangıçtan itibaren Ertana Bey'e muhalif bir cephe aldığı açıkça göstermektedir. Bu muhaliflik yalnız Ertana Bey zamanına münhasır kalmayıp, Doğançık'ın torunları zamanında hattâ Ertana Beyliğinin mirasına konan Burhaneddin zamanında bile aralarında düşmanlık hisleri devam edip gitmiştir. Doğançık Bey Gazi Çelebi'yi⁶ geldiği Simre çiftliğine gönderdi, kendisi de Amasya'da kaldı. Bu harekete Ertana Bey'in bir zaman ses çıkarmadığını görmekteyiz. Ertana Bey Doğanşah'tan ve bunun hâmisi olan Şeyh Hasan Bey'den korkacak bir vaziyette değildi. Fakat hükmü altında bulundurduğu vilâyetlerdeki beyler bu zamanda Ertana Bey'e karşı muhasım bir vaziyette idiler. Şayet *Ertana* Bey Doğançık ile muharebe edecek olsaydı fırsattan istifade ederek yukarıda ismi geçen beyler daha ziyade isyan hareketlerine başlayacaklardı. Bunun için Ertana Bey bir zaman sesini çıkarmadı. Ertana Bey Şeyh Hasan'ın nüfuzunu kırmak için büyük bir devletin himayesini kabul etmesi icab ediyordu. Bunun için de Malatya ve Divriği'ye kadar nüfuzları altına aldıkları araziye daha da genişletmek emelini güden Mısır hükümdarı Melik Nasır, Ertana'nın bu vaziyetinden istifade ederek onun himaye teklifini kabul etti. Böylece muhalifi bulunan Şeyh Hasan'ı bir dereceye kadar hareketsiz vaziyete düşürdü. Şayet Ertana Bey Melik Nasır namına para bastırırsa beyler nazarında hükmü azalacaktı. Bundan dolayı da Doğanşah'ın serbest hareketine ses çıkarmadı. Fakat Melik Nasır Mısır'da vefat ettikten sonra Mısır emirleri isyan edince Ertana Bey fırsattan istifade ederek istiklâlini ilân edip Samsun emîri Tuli Bey'i daha evvel Amasya'yı işgal etmiş olan Doğanşah üzerine gönderdi ve şehri işgal etmesini emretti. Tuli Bey toplıyabildiği kuvvetlerle Amasya'ya hareket edip, Amasyada Doğanşah aleyhinde olan nüfuzlu kimselerle birleşip Doğanşah'ı Amasya'dan Niksar'a kaçırdılar. Amasya'nın Tuli Bey tarafından alındığı tarih 1341 olarak gösterilmektedir. Amasya ve ona tâbi olan köyler Ertana'nın idaresini tanıdı. Doğanşah da bu vakadan (beş altı sene sonra) Niksar'da vefat etti. Yukarıda mezar kitabesini kaydettiğimiz ve ölüm tarihi hakkında kitabeye nazaran hüküm çıkardığımız bu zattır. Yerine oğlu Taceddin'in geçtiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar Taceddin'in tahta geçiş tarihi hakkında bir malûmata rastlanamıyorsa da babasının ölüm tarihi olan (747 veya 749) dan hemen sonra geçtiği hükmüne varabiliriz. Taceddin başlangıçta Amasya'da müstakil bir emir olan Hacı Şad Geldiyi metbu olarak tanımaktadır⁷. Bu sıralarda Ertana beyliğinin başında bulunan Ali Bey Kadı

⁶ Gazi Çelebi hakkında şimdilik bir malûmatımız olmadığı gibi Simre çiftliğinin de nerede olduğunu bilemiyoruz.

⁷ Hacı Şad Geldi: Hacı Kutlu Şahın oğludur, Hacı Kutlu Şah ise Kürt Bey Taceddin Altunbaş'ın kölesidir. *Amasya tarihi*, c. III, s. 61. 1361 ce Hacı Şad geldi

Burhaneddin'in elinde oyuncak bir vaziyette bulunmakta idi. Burhaneddin hem bu ayyaş hükümdardan kurtulmak ve hem de etraftaki beyleri temizlemek için Ali Bey'i ister muvaffak olsun ister olmasın sefere teşvik ediyordu. Ertana'nın hâkim olduğu vilâyetlerde beyler, kendi başlarına hareket ediyor, ve Ertana oğullarının elinde yalnız Sivas ve Kayseri kalmış oluyordu. Meselâ Amasya'daki Hacı Şad Geldi, Tokad'daki Şeyh Nacip bu kabildendir. Bunlar imkân nisbetinde komşu buldukları vilâyet beylerine de tahakkümden geri durmuyorlardı. Bunun için Niksar hâkimi Taceddin'in de Hacı Şad Geldi'nin nüfuzu altında olduğunu görüyoruz. Ertana beyliğini yıkıpta Kadı Burhaneddin kendi ismiyle anılan beyliğini kurunca yine bu beylerle mücadele etmek mecburiyetinde kaldı. Bu beyler arasında ilk önce Hacı Şad Geldi taraftarı olmuş olan Taceddin bilâhare Ertana beyliğine asker ve vergi vermek mecburiyetinde kalmıştı. Taceddin'in vermeğe mecbur olduğu vergi ve askeri bir müddet sonra vermeyince Ali Bey ve Burhaneddin tarafından Taceddin üzerine sefer açılmış oldu. Ordusunu mükemmel bir şekilde hazırlıyan Ali Bey Burhaneddin ile beraber *Niksar* tarafına hareket etti. Taceddin'e karşı açılan bu seferde *Samagar* aşiretinin de bir rol oynadığını görmekteyiz⁸. *Samagar* aşiretinin dahil olduğu bu seferde Ali Bey ve Burhaneddin Niksar taraflarını yağma ettiler. Bezm ü-Rezm müellifinin kaydettiğine göre *yusun ve yasa* yani nizam ve kaide yerine geldikten sonra tekrar Sivas'a dönmüşlerdir⁹. Ertana beyliğinin ve nihayet Kadı Burhaneddin'in amansız rakibi olan Hacı Şad Geldi, Burhaneddin'in bir pususuna düşürülüp öldürüldükten sonra yerine geçen oğlu Emîr Ahmet hem genç hem de cengâver bir şahıs idi. Hacı Şad Geldi'nin ölümünden sonra 1382 de Kadı Burhaneddin'in istiklâl ilân ettiğini görmekteyiz' Kadı Burhaneddin'in istiklâl ilân etmesi üzerine Ertana Beyliğine düşman ve düşman olmıyan bütün bu bölge beyleri Burhaneddin'e karşı ittifak etmek ve yeni kurulan bu beyliği ortadan

ikinci defa Amasya emîri oldu, babası Kutlu Şah'ın ölümünden sonra Ertana devletine tâbi olmayıp, Amasya'da müstakilen hüküm sürdü. İleride yapacağımız bir tetkikte Hacı Şad geldi ve oğlu Emîr Ahmed hakkında ve bu beylerle olan müdasebetlerini etraflıca belirtmeğe çalışacağız.

⁸ *Samagar aşireti*: *Samagar* aşireti ihtimalki Abakahan zamanında (1265-1277) Anadolu tümen beyi «Küen-Tatar» Karatatar kabilesinin beyi olan *Samagar'a* izafeten, onun ölümünden sonra idaresindeki on bin kişilik askeri sonraki kaynakların, *Samagar* aşireti diye kaydetmiş olmaları akla geliyor. Bu aşiretin sonradan bazı kısımlarının yerleşik hayata geçtiklerine delil olarak Kayseri yanında *Samagar* adında bir köye tesadüf edişimizdir. Diğer taraftan *Samagar* aşiretine ait son kayda *Aşık Paşa zade tarihi* Giese neşri, s. 90 da tesadüf ediyoruz. Çelebi Mehmet devrinde Samsun taraflarında oturdukları ve nihayet Çelebi Mehmet tarafından Filibe tarafına nakledildiği kaydediliyor.

⁹ *Bezm ü-Rezm*, s. 148. Verilen bu malûmattan anlaşıldığı veçhile bu zamana kadar Ertana beyliğine tâbi olan Taceddin bundan böyle ayrılmıştır. Niksar hâkimi diye Bezm ü-Rezm'de geçmesi, onun müstakil olduğuna delâlet etmektedir.

kaldırmak için birçok teşebbüslere giriştiler. Şeydi Hüsam¹⁰, ve Taceddin Burhaneddin'in muhalifleriyle birleşerek Akşehir'i yağma ettiler. Taceddin'in halazadesi Koyulu hisar beyi idi. Selçuk ümerasından Kılıçarslan'ın amcazadesi Seraceddin, ismi geçen bu kaleye hücum etti. Taceddin'in halazadesi esir edildi. Bu vaziyet karşısında Koyulu hisar kalesinin Seraceddin'e geçtiğini ve bundan dolayı Taceddin'in halazadesinin kardeşi Mehmet elçilikle Burhaneddin'e gelip kardeşini affettirdiğini görüyoruz¹¹. Taceddin, evvelce söylediğimiz Şeydi Hüsam'ın entrikaları dolayısıyla Amasya emiri Emîr Ahmet'le ittifak halinde idi. Burhaneddin'in etraf beyleri tenkil etmek için asker göndermek ve aşiret beylerini kendi lehinde tutmak hareketinde bulunduğundan vaziyetinin daha çok tehlikeye düşeceğini anlayan Taceddin, Burhaneddin'e elçi göndererek bundan böyle dost olmak çarelerini aramak teşebbüsüne girişti. Fakat Burhaneddin buna yanaşmadı. Bunun üzerine Taceddin Emîr Ahmet'le anlaşmak fikrine saptı. Bunun için de, daha evvel Burhaneddin'in *Canik'te* yaptırmış olduğu bir kaleyi elçi göndererek yıktırılmasını istemişti. Böylece Emîr Ahmet'in hoşuna gidecekti. Burhaneddin bu teklife ve bilhassa bu maksada kızmış olacak ki "Cevabım kılıçtır,, dedi ve çok vakit geçirmeden Taceddin'in üzerine yürüdü¹². Taceddin Emîr Ahmet,le birleşmişti. Burhaneddin'in beş bin kişilik ordusuna mukabil Taceddin ve müttetiklerinin ordu mevcudu yedi bin kişi idi. Harp, buna rağmen Taceddin için iyi bir netice vermedi. Burhaneddin karşısında dağılan Taceddin askerleri ikinci bir hücumda bulunamadılar. Sulh istemek zorunda kalan Taceddin, arzu hürmet ve tâbiyet için Burhaneddin'e geldi ve af diledi. Taceddin, Burhaneddin'in itimadını kazanmak için "gideyim çocuklarımı da getireyim,, diye izin istemişti. Müsaadeyi alan Taceddin *Sunisaya* varınca orada bulunan Emîr Ahmet'le Burhaneddin aleyhine tekrar birleşti. Yapılan bir müsademedede Taceddin'in kardeşi Alparslan ağır bir surette elinden yaralanmıştı. Taceddin Burhaneddin ile başa çıkamayacağını ve topraklarını Burhaneddin aleyhine genişletemeyeceği anlayınca siyasetini değiştirmek zorunda kaldı¹³. Bundan sonra Taceddin Süleyman Bey arazisine sık sık hücum etmeğe başladı. Taceddin'in bu hareketlerinin sebepleri üzerinde duracak olursak şu manzara ile karşılaşırız. Zaten ileride *Hacı Emir oğulları* diyebileceğimiz, Ordu taraflarındaki beyliğin

¹⁰ Seydi Hüsam: Maveraünnehir'den Sivas'a göç eden Esseyid Hüsameddin Hüseyin bin Ferideddin Muhammet Fergana'nın ahfadındandır. Hüseyin Hüsameddin Bey, Şeydi Hüsam'ın şecerelerini Amasya'da helvacı Hüseyin Şevki'nin elinde gördüğünü zikretmektedir. Amasya tarihi, c. III, s. 81.

¹¹ Bu zat mühim roller ifa edecek olan Mehmet Feyç'tir. *Bezm ü-Rezm*, s. 314.

¹² Taceddin'in elçi olarak gönderdiği adam Danişmendiye vilâyetinin büyüklelerinden Şeyh Nusret isimli bir zattır. Bunun ehemmiyetli bir kimse olduğu zannediliyor. Hattâ ismiyle anılan mühim bir yoldan da bahis geçmektedir. *Bezm ü-Rezm*, s. 177. Bu yol, Tokat ve Amasya'dan geçerek Ankara'ya gelen meşhur yollardan biri idi. Taesehner, Wegenetz, c, I, s. 239. Nordberg, 13 *Bezm ü-Rezm*, s. 318.

durumunu tetkik ederken bu meseleleri teferruatiyle zikredeceğiz. Şimdi ise Taceddin'in hücum sebebini araştırma maksadiyle Hacı Emir ve oğlu Süleyman hakkında bir iki kelime ile iktifa edeceğiz. Taceddin Süleyman Bey arazisine taarruz etmiş, bundan dolayı Süleyman Bey Burhaneddin'den yardım istemişti. Bir gün Hacı Emir fena halde hastalanmıştı. Hacı Emir'in oğlu Süleyman Bey babasının hastalığı yüzünden memleketin idaresini kendi eline almak istemişti. Babası ve memleketin ileri gelenleri babasının hastalıktan kalkıncaya kadar Süleyman Bey'in memleket idaresine bakmasına taraftardılar. Süleyman Bey idareyi eline aldı, fakat az bir müddet sonra Hacı Emir iyileştiğinden oğlunun idareyi kendisine terketmesini emretti. Fakat ahalinin bir kısmı Süleyman Bey'e taraftar olduğu için idareleri altında bulundurdukları Türkmenler iki kısma ayrıldı. Bir kısmı Hacı Emir'i, diğer bir kısmı ise Süleyman Bey'i reis olarak tanıdılar. Baba oğul arasında meydana gelen bu nizadan dolayı Taceddin fırsattan istifade ederek bazı köyler ele geçirilmek gayesiyle yağmalara başladı¹⁴. Taceddin her zaman bunların vaziyetini tarassut etmekte idi. Hacı Emir ve oğlu Süleyman ise daima Trabzon Rumlarıyla mücadele halinde oldukları için Taceddin'le fazla derecede alâkadar olamıyorlardı. Fakat meselenin ciddî bir safhaya girdiğini anlayan Süleyman Bey, Taceddin'e karşı daima uyanık harekette bulunmak için Taceddin'in en küçük hareketleriyle yakından alâkadar oluyordu. Diğer taraftan Taceddin askerlerini topladıktan sonra anî bir surette Ordu ve Ünye taraflarına iki defa hücum ederek yağmalarla bulundu. Fakat bir zafer elde edemedi. Süleyman Bey bu hadiseyi bertaraf etmek için Taceddin'in düşmanı olan Kadı Burhaneddin ile birleşmek ve bu sayede Taceddin'i ortadan kaldırmak emelinde idi. Bunun için de Burhaneddin'e bir elçi gönderdi. Taceddin'i böyle bir emelinden vaz geçirmek ve eski sükûneti yeniden tesis etmek için ve aynı zamanda Süleyman Bey ve Taceddin'in arasını bulmak için Kadı Burhaneddin Şehriyar Âli isminde âlim bir kimseyi Taceddin'e gönderdi. "Ortada hiç bir sebep yok iken siz neden *Hacı Emir vilâyetine* taarruz edip ve birkaç defa asker gönderip ahlâka uygun olmayan yağmalarda buldunuz., demiş ve aynı zamanda bir takım ağır sözler de söylemişti. Elçi ramazan ayı sonunda Sivas'a geldi. Aradan bir müddet geçtikten sonra Burhaneddin Sivas'ta bir yaylada bulunduğu sırada Emir Sait'in gönderdiği bir kimse gelerek Taceddin'in ordu toplayarak Süleyman Bey üzerine gittiğini ve büyük bir meydan muharebesi zuhur ettiğini, Süleyman Bey Taceddin'i dar bir geçide sıkıştırıp ordusunun çoğunu kılıçtan geçirdiğini ve 500 kişi ile Taceddin'in esir edilerek bir yerde öldürüldüğünü haber verdi¹⁵. Daha evvel Burhaneddin'in yanına gelmiş olan Şehriyar Ali bizzat harp hakkındaki müşahadelerini anlattı.

¹⁴ *Bezm ü-Rezm'de* kaydedildiğine nazaran Taceddin ile Hacı Emir'in arası yalnız bu meseleden değil de eskiden beri açık olduğu kaydediliyor. S. 332.

¹⁵ *Bezm ü-Rezm*, s. 334.

Şehriyar Ali, cevabında şunları söyledi: "İlk önce hücum etmeyeceğine söz vermişken sonradan beni bir arkadaşla yalnız bıraktı ve ordusunun başına geçerek hareket etti. Hareketinden önce ona şu şartın mevcut olduğunu söylemişim; Burhaneddin'in dostu ile dost, düşmanı ile düşman olacağını ve bu şartı daha evvel kabul ettiğini hatırlattım. Burhaneddin Süleyman Bey'in dostudur, fakat sen onunla harbe gidiyorsun ve aynı zamanda Burhaneddin ile aranızda mevcut olan sulhu bozuyorsun. Ve böylece ölümü hak ediyorsun „ dediğini Burhaneddin'e söylemiştir. Burhaneddin bu meselenin ne dereceye kadar doğru olduğunu tahkik için maiyetinde bulunan Emir Said'i Niksar'a gönderdi. Burhaneddin de fırsattan istifade etmeği bir ganimet sayıp, ordularını topluyarak Niksar istikametinde yola çıktı. Şehir hudutları içine girince Niksar'ın ileri gelenleri Burhaneddin'e gelerek şehrin anahtarlarını teslim etmek istediler. Burhaneddin bunu memnuniyetle kabul edip, şehir ahaliyi Burhaneddin'e daima tabî kalacakları, hiçbir muhalif harekette bulunmayacaklarını yemin ile belirttiler¹⁶. Burhaneddin ilk iş olarak Niksar'da bulunan *Danışmend Melik Gazi*'nin türbesini ziyaret etti. İkinci gün şehrin fethiyle meşgul oldu. Şimdi bu mesele karşısında aklımıza gelen bir noktayı belirtelim: Taceddin'i ortadan kaldıran Süleyman Bey olduğu halde Niksar'ın Burhaneddin tarafından işgalidir. Bu keyfiyetten anladığımızı göre Süleyman Bey Burhaneddin'e tabî bir durumdadır. Bu sırada Süleyman Bey'in akrabasından ismi bizce meçhul olan bir kimse gelerek Taceddin'den nasıl kurtulmuş olduklarını ve cereyan eden vaziyeti lâikiyle aydınlattı. Nihayet Burhaneddin Taceddin'in idaresinde bulundurduğu İskefsir kalesini de almak için hareket etti. Burhaneddinin daha evvel böyle bir harekette bulunacağını haber alan halk şehri terketmişlerdi. Şehrin ileri gelenleri Burhaneddin'e gelip kaleyi teslim ettiler. Burhaneddin iskefsir kalesine girerek geceyi orada geçirdi¹⁷. Ertesi gün kaleyi Süleyman Bey'e ihta olarak verdi ve oradan Niksar'a hareket etti. Böylece yukarıda izahına çalıştığımız yani Süleyman Bey'in Burhaneddin'e tâbiliği keyfiyeti daha ziyade kuvvetlenmiş oluyor. Fakat bu mesele karşısında kati bir hüküm vermekten bizi alıkoyan bir mesele karşısında kalıyoruz. Şöyle ki:

Taceddin öldürüldükten sonra yerine Mahmut Çelebi ve Alparslan isminde iki oğlu geçmiş ve memleketlerinin birliğini yeniden temin etmek için Burhaneddin'e Mahmut Çelebi bir elçi göndererek bundan önce yaptıklarının bağışlanmasını, ve kendilerini para, aynı zamanda asker göndereceğini yalnız memleketinde müstakil olarak kalmasını arzetmişti. Burhaneddin Taceddin zamanında Mahmut Çelebi'nin vaziyetini gözönüne getirerek Niksar ve ona tâbi olan yerleri tekrar Mahmut Çelebi'ye verdi. Süleyman Bey de Mahmut Çelebi'nin kendisine dokunmadığı ve taarruzda bulunmadıkça serbestçe yaşayacağını temin etti. Herbi-

¹⁶ *Bezm ü-Rezm*, s. 334.

" *Bezm ü-Rezm*, s. 337.

risi varis oldukları arazi ile iktifa edeceklerine yemin ettiler. Böylece İskefsir'in Süleyman Bey'e ikta olarak verilmesi diğer taraftan Niksar ve dolaylarının Mahmut Çelebi'ye asker ve para mukabilinde iadesi, ikisinin de Burhaneddin'in nüfuzu altına girdiğini açıkça gösteriyor.

Şimdi bunları bir tarafa bırakarak bulabildiğimiz malûmata göre Trabzon Rumlarıyla, meşgul olduğumuz Taceddin oğulları arasındaki münasebetlere geçelim.

Taceddin'den evvel bir münasebetin olup olmadığını şimdilik bilemiyoruz. Zaten Taceddin babası Doğançık Beyin Amasya'dan ayrılıp Niksar'da hâkimiyet tesis ettikten birkaç sene sonra ölmesi, bize böyle bir münasebetin tesis edilemediğini gösterdiği gibi Trabzon vekayınamelerinde de Doğançık Bey'in ismine bile tesadüf edemiyoruz. Esas olarak münasebetin Taceddin zamanında başladığını söyleyebiliriz. Trabzon imparatorları hudutları boyunca gittikçe kuvvetleşen ve kesafet peyda eden Türkler karşısında mevcudiyetlerini muhafaza edebilmek için daima dostane münasebetler tesis etmek siyasetini güdüyorlardı. Bu siyasetlerini gerçekleştirmek için de izdivacı ön plâna almışlardır. Diyebiliriz ki bu bölgede bulunan Türk beylerinin hemem hepsine Trabzon sarayına mensup ve bizzat imparatorlar kızlarını vermek suretile bu plâni gerçekleştirmek yolunu tutmuşlardır. Diğer taraftan ikinci bir siyaset olarak da Trabzon hududu boylarına yerleşmiş ve daima Trabzon'u akın ve yağmalariyle tehdid eden Türkmen beylerine karşı imparatorluktan uzakta bulunan Türk emîr ve beyleriyle uzlaşım onları arkadan vurmaya gibi kurnazca hareketlere giriştikleri de görülüyordu¹⁸.

Alexsios saltanatının ikinci yılında bu fikre istinaden hemşiresi Anna Comnena'yı Akkoyunlu aşireti reisi Kutlu Bey'e zevce olarak verdi. Altı sene sonra ikinci hemşiresi Teodora'yı, imparatorluğa birçok hücumlarda bulunan Khalibya'nın hâkimi Hacı Emir'e verdi¹⁹. Bunlardan başka Trabzon saray kroniklerinde Deschiatines veya Dschinatines, aynı zamanda Bizans kaynaklarında *Zatines* diye anılan Türkmen emiri Taceddin'e Alexsios III. kızı Eudokia'yı zevce olarak verdi²⁰. Bizzat Trabzon imparatoru Alexsios III. kızı Eudokia'yı bütün gelinlik eşyalarıyla birlikde Kerasont isimli bir yere bırakıyor. Aradan kısa bir müd-

¹⁸ J. P. Fallmerayer: *Trabzon imparatorluğa tarihi*, Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde bulunan neşredilmemiş tercümesi, s. 197.

¹⁹ Khalibya : (Chalybes) bei Pauly Wissowa : *Real - Encyclopadie* III. s. 2099. III. 2062. — Heinz Helmut Giesecke : *Das Werk des Aziz bin Ardaşir Astarabadi*. Leipzig 1940, s. 66.

Yukarıda gösterdiğimiz bibliografyada bu yerin tarihî coğrafyası hakkında oldukça malûmat vardır. Ve aynı zamanda tarih boyunca değişen isimleri de zikredilmektedir.

²⁰ J. P. Fallmerayer, *Trabzon imparatorluğa tarihi*, T. T. K. kütüphanesindeki neşredilmemiş tercümesi, s. 195.

Yukarıdaki ve daha birkaç göremediğim kitabı bana haber veren ve istifade imkânını sağlayan Adnan Erzi'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

det geçtikten sonra imparator Oeon'a²¹ gelerek bizzat Taceddin'le mülâki oluyor. Taceddin, imparatorun kızını alarak 8 ikinci teşrin 1381 de tekrar Limnia'ya yani kendi memleketine geldi²². Bütün bunlar bize gösteriyor ki, bu sıralarda Taceddin Trabzon'a karşı tehdidkâr bir vaziyet almıştı. İmparator bu vaziyetten kurtulmak için Alexsios III. kızını Taceddin'e kendi eliyle teslim edecek kadar ileri gitmişti. Ne olursa olsun bir imparatorun bir Türk beyine böyle muamelede bulunması yabana atılacak hareketlerden değildir. Yine bu bize gösteriyor ki, Taceddin bu devirde nüfuz ve şöhret sahibi bir kimse idi. Fakat işin enteresan tarafı Trabzon imparatorunun böyle sıhriyet peyda etmek vasıtasıyla kendine karşı yönetilmiş olan Türk hücumlarını kökünden halledemediğidir. Kızını Taceddin'e verdikten sonra onun yeniden Trabzon kalesini tahkime başlaması Türk hücumlarının devamını gösterdiği gibi, diğer taraftan bizzat kızını veyahut kız kardeşini verdiği Türk emirleri yani bizzat damatları hücumlarını pervasızca icra ediyorlardı. Trabzon imparatorunun kurnazca bir siyaseti, müşterek bir Türk emirleri ittifakının yapılmasının önüne geçmesi, onun siyasetinde bir dereceye kadar muvaffak olduğunu göstermektedir. Trabzon imparatoru Alexsios III. sıhriyetten çok evvel Taceddin'in nüfuzu altında bulunan Limnia'ya bir donanma ile 1369 ocak ayı sonunda hareket ettiği ve dört ay sonra geri döndüğü kaydediliyorsa da²³, sebebinin ne olduğu, bir muharebenin yapıp yapılmadığı ve neticenin neye vardığını saray kroniklerinde tesadüf edemiyoruz. İmparator kızını Taceddin'le evlendirdikten sonra Türk emiri ile iyi münasebetler tesis etmiş olduğundan karadan ve denizden Tzapnid (Lazlar) üzerine hareket etmiştir. Anlaşıldığına göre imparatoru bu seferden daha evvel alıkoyan Türk hücumlarının sık sık tekrür etmesidir.

Taceddin'in öldürülmesine ait Trabzon sarayı kroniklerinde verilen malûmata bakacak olursak, Anadolu'da aynı zamanda yazılan Bezm ü-Rezm'deki malûmat ile bazı yerlerde ayrılıklar görmekteyiz. Kroniklerde şu malûmat ile karşılaşılıyor: 1387 II. teşrininde imparatorun damadı ve aynı zamanda Limnia emiri Taceddin (Tatziatin), imparatorun diğer damadı Hacı emir (Chatzymiri)'in oğlu Süleyman Bey üzerine 12000 kişi ile yürüdüğü, Chalybie'ye bizzat girdiği ve Taceddin'in ilk çarpışmada mağlup olduğu, bütün ihtimamlara rağmen yanında bulunan altı kişi ile beraber öldürüldüğü, askerlerin aç ve sefil, yarı çıplak bir halde kaçtıkları ve bol miktarda hayvan silâh ve malzeme bıraktıkları kaydediliyor²⁴. Böyle olmasına rağmen muharebenin sebebi

²¹ O e n e o n : Eski ismi Dionopolis, şimdi Terke'ye 18 mil mesafede bir yerin ismidir. Zamanında burada büyük gemiler inşa edilmekte idi. Michel Panarite, *Chronique de Trebisonde*. İlk defa Venedik'te bulunan bir yazmaya nazaran neşreden M. Tafel 1829, fransızcaya tercüme eden M. Brosset. *Histoire du Bas empire par Lebsu*, tom XX, supplement p. 488.

²² Aynı eser, p. 501.

²³ Aynı eser, p. 505.

²⁴ aynı eser.

hakkında hiçbir malûmat verilmiyorsa da daha önce yukarıda kaydettiğimiz üzere, Bezm ü-Rezm'de geniş bir şekilde tesadûf ediyoruz. Saray vekayinamesinde Taceddin'in altı kişi ile beraber öldürüldüğü söylendiği halde Bezm ü-Rezm'de²⁵ 500 kişi ile birlikte öldürüldüğü kaydediliyor.

Yukarıda temas ettiğimiz gibi Taceddin imparator Alexsios'un kızı Eudokia ile 1381 den beri evli idi. Fakat Süleyman Bey tarafından katledilmesinden sonra Eudokia babasının sarayına gitmeğe mecbur oldu. Bu vakadan sonra Trabzon sarayına İstanbul imparatoru Yohannes Paleologus'un elçisi gelerek genç ve dul kadını imparatorun oğluna zevce olmak üzere istedi. Fakat Eudokia çok güzel idi. İmparator oğlu ile evlendirmeyip ihtiyar olmasına rağmen kendisi zevce olarak aldı²⁶. Taceddin'in ölümünden sonra yerine geçen evlatları hakkında saray kroniğinde malûmata tesadûf edemiyoruz. Çünkü saray kroniği 1387 de hitam buluyor. Birdenbire Tımûr istilâsından bahis geçmektedir. Bu münasebetle 1403 senesinde buralardan geçen Clavijo'nun hatıra kitabına müracaat etmek lâzimgeliyorsa da, bu kitapta Taceddin'in oğullarına ait malûmata tesadûf edemiyoruz. Clavijo yalnız şunu kaydediyor: "Alexsios III.'ün hükümet yılının 41 inci ömrünün 52. yılında öldüğü zaman İstanbul'dan Tiflis'e kadar teknil emir ve kırallarla damat olmuştu,, denilmektedir. Taceddin'in oğulları ile Trabzon imparatorlarının sıhriyet peyda edip etmediğini şimdilik bilemiyoruz.

Taceddin ile Trabzon imparatoru arasındaki münasebeti böylece belirttikten sonra Taceddin'in ölümü ile yerine geçen oğullarının Burhaneddin ile ve gerekse diğer Türk emirleriyle arasındaki münasebetlere temas edelim:

Taceddin maktulen vefat ettikten sonra yukarıda zikrettiğimiz veçhile oğlu Mahmud Çelebi 1387 senesinden itibaren Burhaneddin'e muti kalmak şartıyla bir kısım toprakların sahibi olmuştu. Fakat Anadolu'nun bu bölgesi birçok Türkmen beylerinin at oynattıkları yer olması dolayısıyla daima başka bir beyin tahakkümü altına girmektense, kendi başlarına hareket etmeyi arzu ediyorlardı. Bu itibarla Taşan oğulları. Bavra beyi Burhaneddin'in buralara kadar sokulan nüfuzunu çekemediklerinden kendi aralarında bir birliğin meydana gelmesi ve müşterek düşmana karşı cephe alınmasını istiyorlardı. Zira Mahmut Çelebi ile yukarıda ismi geçen beyler arasında sık sık ittifaklar oluyordu²⁷. Kadı Burhaneddin bir müddet sonra Taceddin'in akrabası Mehmet Çelebi'yi ki - bir müddet Amasya emiri Emir Ahmed'in vezirliğini yapmıştı - elçilikle Süleyman Paşa'nın yanına göndermişti. Süleyman Paşa daha evvel Burhaneddin'den yardım talebinde bulunmuş, Burhaneddin ise Taşan

²⁵ *Bezm -üRezm*, s. 334.

²⁶ J. P. Falmerayer : *Trabzon İmparatorluğu* tarihi, T. T. K. da bulunan neşredilmemiş tercümesi, s. 195.

²⁷ *Bezm ü Rezm*, s. 322, 323.

oğlu, Bavra beyi ve Taceddin oğulları ile temas etmemesi şartile yardım edeceğini bildirmişti. Fakat Mehmet Çelebi bunun aksini yaptı. Akrabası bulunan Taceddin oğlu Mahmut Çelebi ile birleşerek Candar oğlu Süleyman II'yi de aralarına alıp Kadı Burhaneddin'e karşı kuvvetli bir ittifak hazırlattı. Bu ittifaka emir Ahmet de dahil olmuştu. Görüldüğü gibi Burhaneddin'e kuvvetli bir cephe açılıyor. Fakat Yıldırım Bayazıt'ın Anadolu seferi ve bilhassa Kastamonu tarafına hareketi, Süleyman Bey'in ittifaktan ayrılarak Burhaneddin'e yanaşmasına vesile oldu. Mehmet Çelebi'yi yanına çağırarak Burhaneddin şartlarını kabul ettiğini bildirmek üzere Sivas'a gönderdi. Mehmet Çelebi mahcuben Burhaneddin'in yanına geldi, takdir edildiyse de Candar oğluna yardım edilmesine karar verildi. Çünkü düşman müsterekti. Fakat her nedense Burhaneddin'in yardımı geciktirdiği görülüyor. Buna sebep olarak da Mevlâna Paşa tarafından daha evvel Süleyman Bey'in munarebede öldürüleceği haberi verilmişti. Bunun için Burhaneddin'in yardımı geciktirdiği Bezm ü-Rezm müellifi tarafından kaydediliyorsa da bunun böyle olmadığı aşikârdır. Esas olarak yardım edilmesine sebep, Süleyman Paşa'nın Burhaneddin'e karşı bu vakadan az evvel Mahmut Çelebi, Bavra beyi ve Taşan oğlu ile ittifak etmiş olmasıdır; bunun neticesi olarak Burhaneddin'in yardımdan istinkâf ettiği anlaşılıyor. Süleyman Bey 1392 senesinde Bayazıt tarafından öldürüldü; böylece Yıldırım Bayazıt'e şimali Anadolu'nun kapıları açılmıştı. Muazzam Osmanlı kuvvetlerinin karşısında pek cüzi kuvvetleriyle karşı gelemeyeceklerini anlıyan bu beyler, Bayazıt'e adamlar göndererek Osmanlı idaresini kabul ettiklerini söylediler. Süleyman Bey'in kardeşi İsfendiyar (1392 - 1440) çoktan beri Sinop'ta ayrı bir bey gibi hareket ediyordu. Vaziyeti öğrenince Bayazıt'e şefaatçılar gönderdi. Böylece İsfendiyar'ın Sinop emirliği Osmanlılar tarafından tasdik edilmiş oldu. Kıvrımyol'dan aşağısı sınır tutularak Kastamonu, Küre ve Osmancık, Osmanlı İmparatorluğuna katıldı²⁸. Osmanlı kuvvetleri bu bölgede hiçbir maniaya uğramaksızın ileri hareketlerine devam etmişlerdi. Nihayet Samsun da Osmanlı orduları tarafından işgal edildi. Samsun'da bu sırada Cüneyt Bey hâkim idi. Osmanlı orduları tarafından zaptedilen Samsun, Aleksandr Şişman'a verildi²⁹. Yukarıda isimleri zikredilen beylerle ittifak etmiş olan Amasya emiri emir Ahmet de kuvvetli Osmanlı orduları karşısında Burhaneddin'e inkıyat etmektense Osmanlılara iltica etmeyi daha uygun buldu. Bu durum karşısında müttetiklerden Taceddin oğlu Mahmut Çelebi de Osmanlılar safında yer aldı. Bunun için ve aynı zamanda

²⁸ Görebildiğimiz kaynaklar Kıvrımyol diye işaret ettikleri halde Aşık Paşa zade tarihi'nde Kuroyol olarak geçmektedir, s. 72, Ali neşri. Giese neşrinde Kıvrımyol'dur. s. 65. — Neşri, Veliyüddin nüshası, s. 93, de Kıvrımyol'dur.

²⁹ Schiltberger'den naklen Hammer, *Devleti Osmaniye tarihi*, c. I, kitap 6, s. 280. Neşri Veliyüddin nüshası, s. 105.

muti kalacağını bildirmek üzere de kardeşi Kılıçarşan'ı Osmanlılara gönderdi. Taşan oğlu bizzat Osmanlılar taraftarı olarak siyaset yapmaya başladı. Hulâsa bu mıntaka beylerinin hepsi, Burhaneddin'den başka Osmanlı kuvvetleri önünde çaresizliğe düşerek onların tarafını tutmak mecburiyetinde kaldılar. Osmanlı taraftan olan bu beylerden en fazla emir Ahmet ve Taceddin oğulları Burhaneddin aleyhine Osmanlıları kıskırtıyorlardı. Fakat Osmanlıların Rumeli'ndeki emelleri dolayısıyla şimdilik onların bu fikrine müsbet bir cevap vermediler. Osmanlı ordusunun 1393 senesinde Kırkdilim mevkiinde Burhaneddin askerlerine yenilmesi Amasya'nın Burhaneddin tarafından bir müddet için işgali beyler üzerinde o kadar derin bir tesir bırakmıştı ki, Burhaneddin taraftarı olmak siyasetini menfaatları icabı olarak saydılar. Görülüyor ki, bu beyler, muazzam Osmanlı kuvvetleri ile Burhaneddin'in kuvvetleri arasında âdeta oyuncak bir duruma gelmişlerdi. Bu bölgede Osmanlı menfaatıyla Burhaneddin menfaati çarpışmakta idi.

Osmanlıların bu mağlubiyetleri Taceddin oğullarının Burhaneddin tarafına meyletmesine sebep oldu. Fakat aradan bir müddet geçtikten sonra Candar oğlu'nun bir ittifak nişanesi olmak üzere Burhaneddin yanında bulundurduğu 500 atlı, sebebi bizce bilinmeyen bir meseleden dolayı Burhaneddin'i terkederek Taceddin oğlu yanında yer aldılar. Nihayet Mahmut Çelebi'nin Osmanlılar tarafına geçmesi Burhaneddin'i çileden çıkarıyordu³⁰. Yukarıda Amasya'nın Burhaneddin tarafından işgal edildiğini söylemiştik. Fakat ya şiddetli kış mevsiminde Amasya'yı elinde tutamayacağını düşünerek, veyahut da Osmanlılardan çekindiği için şehri terkederek Tokat'a döndü. Emir Ahmet Amasya'yı bütün mülhakatiye Osmanlılara teslim etmiş ve 1393 senesinde Osmanlı orduları bu bölgeye girmişti. 1393 senesi baharında Burhaneddin kuvvetlerini topluyarak Osmanlıların müttefiki olan Taceddin oğlu Mahmut Çelebi'nin idaresinde bulundurduğu Fenariyye havalisini zapt ve Amasya'yı muhasara etti. Bu sırada Taceddin oğlu Mahmut Çelebi Bayazıt'e adam göndererek Kadı Burhaneddin ordusunun zahire ve levazım yokluğundan perişan olup dağılmakta olduğunu haber verip süratle yetişmesini istedi. Bayazıt bundan istifade ederek Burhaneddin'in nüfuzu altında bulunan Merzifon'u ve muhasara ettiği Amasya'yı aldı. Bu durum karşısında Burhaneddin Tokat'a ve oradan da Sivas'a çekilmek zorunda kaldı. Bayazıt'in, Anadolu tarafında cereyan eden hadiseleri nasıl bertaraf ettiğini gördük. Bu arada Niksar ve Canik taraflarındaki beylerin vaziyetini gözden geçirelim.

Bayazıt'in Rumeli'ye hareketini bir vesile bilen Burhaneddin, Taceddin oğullarını kendi lehine çevirmek için onlara birçok telkinatta bulundu. Taceddin oğlu Mahmut Çelebi ile kardeşi Alparslan arasında muhalefet zuhur ettiğinden kardeşler babaları Taceddin'in toprağını ikiye

³⁰ Mükrimin Halil Yinanç, *Bayazıt maddesi*, İs. Ans,

bölmüşlerdi. Diğer iki kardeşleri Kılıçarslan ve Süleyman Bey Mahmut Çelebi ile birlikte hareket ediyorlardı. Osmanlılara tâbiyet meselesinde Alparslan'ın ismi hiç zikredilmediği halde üç kardeşin birlikte hareket ettiklerini ve Osmanlılarla anlaştıklarını görmekteyiz. Bu dört kardeş içinde bilhassa sözü geçenin Mahmut Çelebi olduğunu zannediyoruz. Çünkü bütün siyaset meselelerinde daima onunla karşılaşırız. Kardeşlerinin Osmanlılar tarafını tutması karşısında, kardeşleriyle arasının zaten açık bulunduğunu bildiğimiz Alparslan, ne olursa olsun Burhaneddin tarafını tutması zaruri idi. Hattâ Kadı Burhaneddin'e adamlar göndererek kardeşi Mahmut Çelebi'yi şikâyet ettiği gibi, Burhaneddin'in himayesini de istedi. Burhaneddin Alparslan ve kardeşi Mahmut Çelebi'nin bu anlaşmazlığından istifade maksadiyle, Niksar vilâyeti hudutlarına geldi. Alparslan bu âni ilerleyişten çekinerek bir adamını Burhaneddin'e gönderdi. "Mahmut Çelebi sizin gelişinizden korkarak telâş ile bir tarafa kaçmış, adamlarının çoğu bize esir düşmüştür. Böylece sizin gelmenize lüzum kalmadı. Ben yakın bir zamanda gelip tâbiyetimi bildireceğim,, dedi. Burhaneddin bunun üzerine Niksar topraklarında bir zaman bekledi. Fakat o bir türlü gelmiyordu. Bu vaziyet karşısında Burhaneddin bir menzil daha ilerledi. Alparslan nihayet maiyeti erkâniyle geldi, tâbiliğini bildirdikten sonra kardeşinin düşmanlığından ve yakın bir zamanda hükmü altında bulundurduğu toprakların işgal etmesinden korkarak memleketine gitmeye müsaade edilmesini rica etti³¹. Burhaneddin Alparslan'a hilatler vererek memleketine gönderdi. Böylece Mahmut Çelebi'nin vaziyeti gün geçtikçe kötü bir duruma düşüyordu. Mahmut Çelebi ne olursa olsun Burhaneddin ile kardeşi aleyhine ittifak etmek istiyordu. Burhaneddin Canik tarafına bir zaman sonra gelince vilâyette bulunan kalenin yıktırılmasını emretti. Bu sırada Emir Sultan, Emir Sevinç Bey Mahmut Çelebi ile müştereken arz-ı inkıyat için Burhaneddin'e geldiler ve onunla ittifak ettiler. Alparslan, Burhaneddin'in, Mahmut Çelebi tarafını tuttuğunu görünce onun aleyhine olmak üzere, Ertana ailesine mensup ve bundan dolayı Burhaneddin ile düşman bulunan Feridun isimli bir kimse ile işbirliği yapmak istedi. Hattâ Burhaneddin'i zehirlemek teşebbüsünde de bulundu. Burhaneddin bu hadiseyi daha önceden akrabası olan Şeyh Müeyyet, Mevlâna Paşa ve Türkmen emirlerinden olan, fakat vaziyetini henüz tesbit edemediğimiz Emir Şehap'tan öğrenince Alparslan'ın suçu sabit oldu. Feridun'u Niksar kalesine hapsedtiler; Alparslan'dan da idaresinde bulundurduğu Yenişehir kalesini istediler. Eğer verirse affedeceğini, aksi halde cezasını çekeceğini bildirdiler. Ve nihayet Alparslan'ı bir fırsatını bulup yakaladılar. Yenişehir kalesinin surları önüne

³¹ Alparslan'ın o zamanki merkezi Herekl'e yani • henüz teşekkül etmemiş olan Çarşamba arasındaki Ordu köyü olacaktır. Ordu köyünün biraz kuzeyinde Ordubaşı köyü vardır. Alparslan'ın oğlu Hüsameddin Hasan'ın 827 tarihli vakfiyesi bu köy içindir. Bu vakfiyede şahit olarak bir de Sündül Bey vardır. Kâzım Dilemen, *Canik beyleri*, s. 38. Vakfiye için bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler* ks. I, s. 27.

getirdiler, kalenin teslim edilmesini söylediler, kale halkı kaleyi teslim etmediklerinden Burhaneddin'in adamları ve bizzat Burhaneddin Alparslan'ı oracıkta öldürdü³². Alparslan'ın Hüsameddin Hasan ve Hüsameddin Mehmet Yavuz isimli iki oğlu vardı. Bunlar babalarından sonra müştereken hisselerine düşen arazide hâkimiyetlerini devam ettirdiler³³. Alparslan daima fazilet ve edebiyat davasında bulunur, kendisini bunların ehli addederdi. Arapçayı çok güzel bilir, hattâ nahiv ile pek ziyade meşgul olurdu. Bunun için de bilgisiyle de çok övünürdü. Burhaneddin bu kahraman ve kuvvetli düşmanından kurtulduğuna sevinir ve âdeta gururlanırdı³⁴. Burhaneddin ilk önce teslim olmıyan Yenişehir kalesi yanında sonradan yeni bir kale yaptırdı. Ve bu maksatla da Taceddin oğullarına son vermek istiyordu. Bunun için de değerli ve mahir süvarilerinden birçoğunu bu kaleye yerleştirdi. Mahmut Çelebi Burhaneddin'in buralara kadar nüfuzuna mani olmak ve yeni yerleştirdiği adamlarının yağmalarına set çekmek için tedbirler almakta gecikmedi. Fakat idaresinde bulundurduğu kuvvetlerle muntazam ve muvaffakiyetli bir muharebe yapmasına imkân yoktu. Karşı taraf kendisinden çok daha kuvvetliydi. Ancak çete harpleri yapabiliyordu. Mahmut Çelebi tehlike gördükçe dağlara çıkıyor, tehlike bertaraf olunca rahata kavuşuyordu. Birçok defalar Burhaneddin askerleri Mahmut Çelebi'yi takip etmişler, fakat Mahmut Çelebi uzaklara kaçtığı için bulamamışlardı. Bezm ü-Rezm'de bir münasebetle Timur'a, Burhaneddin'in düşmanları sayılırken bu meyanda Mahmut Çelebi'den de bahis geçiyor ve 6000 askerle onun Burhaneddin'in düşmanı olduğu kaydediliyor.

Bayazid Rumeli tarafındaki işlerini bir düzene koyduktan sonra tekrar Anadolu cihetine döndü. 1398 yılı baharında Bayazid mühim kuvvetler topluyarak Samsun üzerine yürüyüp Kubat oğlu Cüneyt Bey'in elinde bulunan bu şehri alarak, müslümanlığı kabul etmiş olan Bulgar kiralının oğlu Alexandr Şişman'a verdiğini yukarıda zikretmiştik. Bu Samsun müslüman Samsunu'dur. Onun yanında bulunan ve ve Cenevizler elinde olan Gâvur Samsunu değildir³⁵.

Burhaneddin'in Akkoyunlu beyi Karayülük Osman Bey tarafından 1398 de Karabel mıntıkasında dar bir geçide sıkıştırılıp öldürüldükten sonra Bursa'da bulunan Bayazid bu haberi alınca Sivas'a hareket etti. Bu sene içinde Burhaneddin beyliğine son verdi. Fakat 20 temmuz 1402 de meydana gelen Ankara muharebesi neticesinde Anadolu Beyliklerinin

³² *Bezm ü-Rezm*, s. 432, 444.

³³ I. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, ks. I, s. 27.

³⁴ *Bezm ü-Rezm*, s. 465.

³⁵ Gâvur Samsunu, Atinalıların Piree ve Bizanslıların Amnisus tesmiye ettikleri hristiyan Samsun'dur ki şehrin beş kilometre batı kuzeyinde düz ve geniş bir tepe üzerindedir. Halk arasında Kara Samsun, Hamamdüzü diye anılmaktadır ki, bunun bir iki mahzen ile kül halini almış olan bakiyyesi mevcuttur.

* tekrar tarih sahnesine çıktıklarını görüyoruz. Bu mıntaka beyleri de fırsattan istifade ederek Timur himayesinde bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Bu arada Niksar ve bir kısım Canik toprakları beyi Alparslan oğlu Hasan Bey de bağımsız olmuştur. Görüldüğü veçhile bu sıralarda Mahmut Çelebi'den bahis geçmemektedir. Ne Bezm ü-Rezm'de ve ne de Osmanlı kaynaklarında onun ölümü hakkında hiçbir malûmata tesadüf edemiyoruz. İhtimar olarak Mahmut Çelebi öldükten sonra memleketi, kardeşinin oğlu Hasan Bay'e geçmiştir. Osmanlı kaynakları Alparslan'ın oğlu Hasan Bey'i Hüseyin Bey olarak kaydetmektedirler. Sonraki Osmanlı tarihlerine de Hüseyin Bey olarak geçmiştir. Halbuki bunun Hüseyin Bey olmayıp Hasan Bey olduğunu 827 tarihli bir vakfiyeden öğreniyoruz³⁶. Osmanlı tarihinde Ankara muharebesinden başlayarak on sene devam eden fetret devrinde ve nihayet 831 (1427) yılına kadar Hasan Bey'in müstakilen hareket ettiğini ve memleketini bu fırsattan istifade ederek biraz daha genişlettiğini kuvvetle tahmin etmekteyiz. Çünkü sonradan Osmanlıların bu bölgedeki hareketleri ve karşılaştıkları müşkilât bize bunun böyle olduğunu göstermektedir. Fakat bu devre ait Osmanlı kaynaklarında malûmat verilmemektedir. Bu zamanda Osmanlılara karşı bir müşkilât çıkartmamış olsalar gerektir. Çünkü Kubat oğlu ile Taceddin oğulları arasında eskiden beri bir düşmanlığın olduğu kaydedilmektedir. Bu düşmanlıktan dolayı Alparslan'ın oğlu ve Hasan Bey'in Mehmet Çelebi ile beraber oldukları kaydolunmaktadır³⁷. Diğer taraftan Timur hadisesinden sonra Kastamonu'ya kavuşan İsfendiyar Bey, Alparslan oğlu Hasan Bey'le anlaşarak, birlikte harekete geçtiler. Hasan Bey, Samsun beyi Cüneyt'i bir kolayını bularak öldürdü, bir kısım arazisini ele geçirdi. İsfendiyar Bey de Hızır Bey'le yola çıkarak Bafra ve müslüman Samsun'u zaptetti. Fakat Osmanlı hükümdarı Mehmet Çelebi Bıçar oğlu ile Gâvur Samsun'u, sonra da kendi iştirakiyle Müslüman, Samsun'u Hızır Bey'den aldı 821 (1418). Alparslan'ın oğlu Hasan Bey ve kardeşi Mehmet Yavuz Bey, Mehmet Çelebi ile aralarındaki dostluktan dolayı yine eski yerlerinde kalmışlardı. Bir müddet İsfendiyar Bey'le uzlaşmaları Osmanlılarla aralarındaki olan dostluğa hâlel getirmedi³⁸. Taceddin oğullarının bu sükûnetli hayatları II. Murat zamanına kadar devam etmiştir. II. Murat, Anadolu'nun bu kısımlarını elde etmek için kaynaklarda Yürgüç Paşa adıyla geçen ve hakkında oldukça mufassal malûmat verilen bu zatı, Amasya valisi olarak tayin

³⁶ Çarşamba'da 828 hicrî tarihli Hasan Bey'in bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiyede Hüseyin yerine Hasan ismine tesadüf ediyoruz. Böylece Osmanlı kaynaklarında geçen Hüseyin Bey yanlış olarak geçmektedir, I. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, ks. I, s. 27. Hasan Bey'in kardeşi Mehmet Yavuz Bey'in iki vakfiyesi Samsun Vakıf defterinde olduğu I. Hakkı Uzunçarşılı tarafından kaydedilmektedir. Bu vakfiyeleri şimdilik görmek imkânını maalesef bulamadık.

³⁷ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya tarihi*, c. III, s. 174-175

³⁸ Kâzım Dilçimen, *Canik beyleri*, Samsun 1940, s. 43. - Münecimbaşı, *Sahaif ül - Ahbar*, c. III, s. 332.

edip bu bölge beylerini ortadan kaldırmak için de ona gereken selâhiyeti vermişti. Yürgüç Paşa, bu mıntıkada bir hayli serbest hareketlerde bulunmuştur. Yürgüç Paşa'nın bir gün düğün yapıp Alparslan oğlu Hasan Bey'i de düğüne davet ettiği, fakat Alparslan'ın oğlu Hasan Bey'i bu davete icabet ettirmediği, Aşık Paşa zade tarihinde kaydolunmaktadır³⁹. Bu devir Osmanlı kaynaklarının hemen hemen hepsi Yürgüç Paşa'nın düğün yaptığını ve bu düğüne Hasan Bey'i davet ettiğini yazmaktadırlar. İhtimal ki Hasan Bey Yürgüç Paşa'nın memleketini zaptedeceği fikrini önceden sezmişti. Ve bundan dolayı gitmediği anlaşılmaktadır⁴⁰. Fakat sonradan bir adamını göndererek " Maksat benim elimdeki bu harap ormanlık mıntakayı almaksa gelin alın. Ben hünkâra varıp, hünkâr sağ olsun. Bana dahi timar eder. ,, demiştir⁴¹. Biraz sonra da şu haberi göndermişti :

"Senin gelmene hacet yoktur, ben gelir memleketi teslim ederim,, demişti. Nihayet Alparslan oğlu Hasan Bey tutularak bağlatıldıktan sonra Bursa'ya gönderildi ve Bursa'da Hisar'a hapsedildi. Akraba ve teallukatı Amasya'ya gönderildi. Canik ve Nıksar toprakları kati olarak Osmanlı İmparatorluğuna geçti. Hasan Bey aradan bir müddet geçtikten sonra bir kolayını bularak Bursa Hisari'nden bir gece ipe aşağı inmiş ve daha evvel hazırlanan atlara binerek uzaklaşmıştır. İki sene kadar etrafta dolaştıktan sonra eski arazisini elde etmek imkânını bulamayınca çarnaçar tekrar sultana teslim oldu⁴². 831 (1427) senesinde timar verildiği, fakat Umarının neresi olduğu Aşık Paşa tarihi'nde zikredilmemektedir. Amasya tarihi'nde Gümölcine sancağı beyi olduğu ve timar verildiği kaydedilmektedir. Fakat nereden aldığını zikretmeyen Hüseyin Hüsamettin bizi şüphede bırakmaktadır.

Taceddin oğulları'na ait şimdiye kadar bir sikke bulunamadığını söylemekle, başka bir beyliğin veyahut devletin parasını kullandıkları akla gelmektedir. Yahut da kullandıkları para şimdiye kadar ele geçmemiştir. Taceddin oğullarına ait bir iki kitabeden gayri hiçbir kitabe neşredilmemiştir. Bunun için Taceddin oğullarının hâkimiyet sürdükleri yerlerde incelemeler yapmak ve mevcut kitabeleri toplamak gerekmektedir. Zaten Anadolu'da mevcut muhtelif devirlerden kalma kitabeler tam manasiyle toplanıp, lâyıkyı veçhile neşredilmemiştir. Bunun böyle olmasına rağmen ehemmiyetli miktarda kitabelerin muhtelif tarihlerde toplanıp ayrı ayrı şahıslar tarafından neşredilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

³⁹ Aşık Paşa zade tarihi, Giese neşri, s. 103.

⁴⁰ *Aşık Paşa zade tarihi*, Âli neşri, s. 115. - Karamani Mehmet Paşa, *Tevarih-i Âli Osman*, Mükrimin Halil neşri, T. O. E. M. , s. 93. - Âli, Kün ül - Ahbar, cüz IV, rûkn I, s. 224, 226.

⁴¹ Aşık Paşa, Giese neşri, s. 103.

⁴² *Solakzade tarihi*, s. 161. — *İdrisi Bitlisi*, V. Hikâye'den naklen Hammer, *Devleti Osmaniye tarihi*, c. I, kitap 13, s. 185.

Şimdiye kadar şecereleri tesbit edilmemiş olan Taceddin oğulları -nın şecerelerini, bulabildiğimiz malûmata göre şöyle tesbit edebiliriz:

